

«ЗДРАВНЕ» за сега излиза три пѣти въ мѣсець: на 1-о, 10-о и 20-о число. Цѣната му за осемъ мѣсеца, отъ 1 Май до 20 Декемврий 1886 г., е седемъ лева въ България и осемъ лева за въ странство. — Абонатитъ се адресиратъ направо до редакцията, въ гр. Варна, същевременно като предлагатъ съ пощенскій записъ (а не въ марки). — Обявления се приематъ съ плата по 30 стот. за единъ рѣдъ петитъ.

ЗДРАВНЕ

За всѣкъ напечатана въ «ЗДРАВНЕ» оригинална статия редакцията плаща по петъ стотинки за всѣкий рѣдъ. — За промѣняване адресътъ на сиомоществователя се плаща 40 стотинки, безъ които адреса не се промѣнява. Заявления за неполучаването на нѣкой брой трѣба да се правятъ не по-късно слѣдъ получаването на слѣдующий брой; въ противенъ случай се оставатъ безъ послѣдствие.

ОБЩЕДОСТЪПЕНЪ МЕДИЦИНСКИЙ И ХИГИЕНИЧЕСКИЙ ВѢСТНИКЪ

Per noctem ad lucem!

Отъ мракъ къмъ свѣтина!

СЪДЪРЖАНИЕ: *Вредата отъ ранната женидба. Отъ д-ра Н. Драгомировъ. — Людовикъ Пастеръ. Прев. В. Д. Стойковъ. — Блатна трѣска по селата. — Какъ трѣбва да се глѣдатъ душевно-болнитъ (край). Отъ проф. Т. Билротъ. — Дietetически истия и пития за болнитъ (край). — Слъсъ. —*

Вредата отъ ранната женидба.

Отъ д-ра Н. Драгомировъ.

Между многото неразрѣшени въпроси въ нашето ново и неурѣдено още общество има единъ отъ твърдѣ голѣма важностъ, а именно — въпросътъ за женидбата у насъ. Този въпросъ заслужава нашето внимание и особено вниманието на нашето българско правителство, както и вниманието на нашето духовно началство. Намъ ни се струва, че е дошло вече времето за разрѣшенето му, и ний за пръвъ пѣтъ, мислимъ, туряме този въпросъ на сцена и желаемъ да привлечемъ върху му вниманието на нашето общество. Журналистиката е длъжна само да подига и обсъжда равни въпроси отъ общественъ интересъ, а самото общество, както и властимушитъ — да ги разрѣшаватъ практически. Ний толкова повече охотно се вземаме за обсъждането на този въпросъ, че задачата на нашия вѣстникъ е да служи на общественитъ интереси на страната въ санитарно отношение, а въпросътъ за ранната женидба е санитаренъ въпросъ и съставлява предметъ за изучение на обществената хигиена на страната. Въпросътъ за ранната женидба има голѣмо значение и за обществената економия, както ще видимъ това по-надолъ.

Както е извѣстно, ранната женидба е

твърдѣ распространено явление у насъ и особено между селското население, което съставлява громадното болшинство отъ народа, което, слѣдователно, прави народа и което, за това именно, трѣбва да бжде найздро и да служи за здравъ контингентъ при образованието и увеличението на градоветъ; ранната женидба, впрочемъ, далечъ не е рѣдностъ и между простата класа въ градоветъ, която тоже съставлява болшинство отъ градското население. Пѣма да бждемъ далечъ отъ истината, ако кажемъ, че ранната женидба съставлява общо явление въ нашата страна.

Подъ думата *ранна женидба* ний разбираме бракъ заключенъ между 16, 17 и 18-годишния момъкъ и толкова годишна или даже помлада мома. Бракове на 16, 17 и 18 години за младоженецътъ и на 14, 15 и 16 години за момата съставляватъ почти общо явление между селенитъ и твърдѣ често — между гражданетъ. Вредата отъ такива бракове е неизброима. Истина е, че ний нѣмаме още никакви статистически данни за състоянието на нашето общественно или народно здравие, но нека безъ всяко колебание признаемъ, и то безъ преувеличение, за общъ положителенъ фактъ, че нашия народъ е физически слабонеомощенъ и истъщенъ отъ неумѣренъ трудъ, неправиленъ и лошъ животъ, при една скромна, скудна и въ по-вечето случаи постна храна.

Синътъ на немощни и истъщени отъ преиспенъ трудъ и неправиленъ животъ родители, — самъ слабонеомощенъ и физически недоразвитъ, — жени се на 16, 17 или 18 години за една 14, 15 или 16 годишна мома,

толкова слаба и немощна, както и той самъ. Какво добро може да се чака отъ тагъвъ преждевремененъ бракъ? — Всевъзможни семейни нещастия, — нерѣдки между селитѣ, по особено чести между гражданетѣ. Но това не е още нищо. Главното е, че отъ такива съпрузи, които, по причина на простотата си, се предаватъ на извънрѣдни полови злоупотрѣбления и излишества въ първитѣ години на брачниятъ си животъ и чрезъ това още по-вече изнемощаватъ организма си, — никога не могатъ да се родятъ и отхранятъ здрави и дългоживущи дѣца. Дѣца отъ такива млади и немощни родители ще бѣднѣтъ сами слаби и физически недоразвити и много отъ тѣхъ ще измрѣтъ още въ първитѣ си години, а другитѣ, ако останѣтъ живи по-нататѣкъ, ще бѣднѣтъ такива, както и тѣхнитѣ родители, или дори, което е твърдѣ често, още по-слаби и по-немощни отъ тѣхъ. Самитѣ родители, като родятъ 8—10 и по-вече такива слабонемощни дѣца въ продължение на 10—15 години, остаряватъ съвършено на 40—45 годишната си възраст, явяватъ се преждевременно физически истъщени и болнави, ставатъ неспособни за работа и лягатъ като тѣжъкъ товаръ на народната економия. Такива хора, впрочемъ, не живѣятъ по-вече отъ 35—45 години. Средната продължителностъ на живота у селското и въобще у работното население, спорѣдъ профес. Эрисмана, не надминува 30 години. За каква, слѣдователно, умствена и физическа работа е способно такова население, — читателтъ може да си представи, ако той е наблюдавалъ и размишлявалъ по този предметъ.

Както се каза горѣ, младитѣ съпрузи въ нѣколко години раждатъ по 8—10 дѣца, отъ които оставатъ живи само 2—3 за утѣшение на тѣхната 30—40 годишна *дълбока старостъ* и то нерѣдко тѣзи 2—3 дѣца сѣ немощни и болнави; другитѣ умиратъ рано, въ първитѣ си дни и години, вслѣдствие на истъщение отъ разни болѣсти и гладъ, понеже слабата и честородицата имъ майка нѣма млѣко и не може да ги отхрани, както трѣбова.

Непростима е погрѣшката на нѣкои родители, особено на нѣкои майки, които бър-

затъ да оженятъ дѣщеритѣ си още на 14 и 15-та имъ година. Слѣдствията на тази погрѣшка сѣ ужасни. Щомъ встѣпнѣ въ бракъ, — такава мома почне да болѣе; свекървтъ и свекървата захващатъ да я преслѣдватъ и ненавиждатъ; мъжътъ може скоро ѣ се насипца, хване да я бие и угнетява ѣ, най послѣ, я изпѣждатъ изъ къщата си. Нещастieto на младата жена е вече пълно. Нерѣдко такива млади и нещастни жени заболѣватъ отъ *черната* (охтика) и 1—2 години слѣдъ женидбата си умиратъ отъ нея — както казватъ, въ цвѣта на младостта си! Други млади момѣ, оженени отъ грижливитѣ си майки на 14 и 15 годишната си възраст, — раждатъ на 15 или на 16-та си година и то послѣ страшни и неимовѣрни мъки; дѣтето на такава майка умира или при ражданieto си още или нѣколко дена подиръ него; майка му тоже твърдѣ често умира слѣдъ ражданieto или остава жива слѣдъ дълго болѣдуване; при такова ранне раждане много млади майки усабятватъ на вѣки-вѣковъ дѣтороднитѣ си органи и оставатъ безплодни за да оплакватъ *чернитѣ* си дни.

Такива сѣ печалнитѣ послѣдствия на ранната женидба: преждевременно истъщение на съпрузитѣ, ранна старостъ, кратъкъ животъ, слаби и немощни дѣца, които въ огромно болшинство умиратъ още въ първитѣ си дни, всевъзможни болѣсти за съпрузитѣ, охтика, смъртъ при ражданieto, и много още други нещастия.

Ранната женидба прямо и вѣрно води къмъ истъщението и умаломощението на общественитѣ, народнитѣ организми. Млади и рано истъщени родители произвеждатъ слабо и недълго живуще потомство. Слабо и немощно поколѣние ражда друго по-слабо поколѣние. Слабитѣ и физически истъщенитѣ народи не сѣ способни за никакви велики дѣяния. Умствената и физическата производителностъ на народа зависи много отъ неговитѣ здрави и силни мускули, отъ неговата физическа сила и отъ неговата дългожизненностъ, която отъ своя страна зависи отъ здравината и физическото развитие на тѣлеснитѣ организми у всякого отъ неговитѣ членове. Желаете ли народътъ да достигне

известно материално благосъстояние, — отстранете причинитѣ, които вредятъ здравето му, които го истъпяватъ преждевременно и скъсяватъ наполовина живота му.

Както виждатъ читателитѣ, въпросътъ за времето на женитбата е въпросъ чисто економически; никога страната не може да прогресира економически, ако нейнитѣ жители сѣ неспособни за голѣмъ продължителенъ физически или умственъ трудъ, ако тѣ умиратъ рано, именно въ оная възраст (30—40 год.), когато чловѣкъ бива най производителенъ, или ако тѣ, вследствие на разни болѣсти и немощи, сж съвършено неспособни за работа и слѣдователно лежатъ на общественный гърбъ, като чакатъ прехраната си и всичко друго — отъ другитѣ. Страна съ таква слаби и болнави жители е осъдена на вѣченъ економически и културенъ застои.

Много страни въ Европа отдавна сж разбрали голѣмото значение на брака за общественното здравие, слѣдователно и за общественный прогресъ и обстоително сж регулирали въпроса за женитбата у себѣ си. Тѣй, никоя мома не може да се жени по-рано отъ 18 години, а разумнитѣ родители не женятъ дѣщеритѣ си по-рано отъ 20 години, защото по-рано отъ 18—20 години никоя мома не може да бѣде ни добра жена, ни добра майка, което е най важното обстоятелство за бѣдущий семейнъ животъ на жената. Тѣй сжщо, никой момъкъ, който подлежи на военна служба, не може да се жени преди да отслужи службата си въ войската. Свободнитѣ отъ воинска повинность сж длѣжни да докажатъ предъ общественитѣ и духовнитѣ власти, че тѣ сж въ състояние да съдържатъ жена и дѣца въ единъ горѣ-долѣ охолень животъ; само при тѣзи условия имъ се позволява да се женятъ. И тѣзи, повидимому незначителни, препятствия сж съвършено достатѣчни да отнематъ дърската охота на нѣкои 18, 20 и даже 25 годишни хлапаци и голтаци да се женятъ.

(Смодол).

Людовикъ Пастеръ.

Прес. В. Д. Стойковъ.

Настоящиятъ вѣкъ е единъ отъ най щастливитѣ вѣкове въ историята на развитието на чловѣческия умъ; и ако народитѣ прекланятъ глава предъ величието на полководцитѣ и защитницитѣ на отечеството, които съ силата на своя воененъ гений поразяватъ врагътъ, то каква благодарность и признателность сж длѣжни да искажатъ тѣ къмъ този гений, който, съ силата на своето мисленне, ги е избавилъ отъ неизцѣримата до сега болѣсть. Този гений е Людовикъ Пастеръ.

Той се е родилъ на 1822 година въ градеца Доль, и още въ дѣтнство е показвалъ особена наблюдателность къмъ това що го окръжава и голѣма любовъ къмъ изучаването на химията. Людовикъ Пастеръ е свършилъ образованието си въ Парижкото нормално училище, гдѣто за първъ нжтъ е обрналъ вниманието на мнозина съ своята настойчивость въ самостоятелно изучаване на природнитѣ явления. При слушаннето си лекции относително начина за добиването на фосфора отъ кокала, Пастеръ не се е задоволилъ съ образцитѣ фосфоръ, който, предъ видъ на неговото трудно химическо добиванне, се показвалъ на ученицитѣ готовъ, а се е рѣшилъ да го добие самъ — самостоятелно; за това, той си доставилъ нуждний материалъ и въ продължение на нѣколко недѣли е работилъ непрекъснато върху му, до гдѣто, най послѣ, си е постигналъ цѣльта т. е. получилъ фосфоръ направо отъ кокала.

Слѣдъ свършваннето на наукитѣ въ парижкото нормално училище, Пастеръ се захващалъ съ изучаването на минералогията, но отпослѣ той се е предалъ всецѣло на изучаването процесса на вреннето. По едно време той билъ поканенъ да чете и дѣйствително чель химията въ Страсбургт, а отъ тукъ, въ 1857 година, преминалъ въ Парижъ, гдѣто приелъ предложената му кафедра въ Сорбонна. Тукъ Пастеръ е чель лекциитѣ си до 1865 година, когато внезапната болѣсть — апоплектический ударъ (дамла) — го е принудила да напустне профессорството.

Отъ това време насамъ той се е посвѣтилъ на различни изслѣдванія, заради които французското правителство му назначило пенсия, която презъ 1883 година била увеличена на 25 хиляди лева.

За да може да се оцѣни важността на направеннитѣ отъ Людовика Пастера открития, ний ще изложимъ въ кратко нѣкои отъ по-главнитѣ му трудове.

Цѣлата Пастерова теория по заразителнитѣ болѣсти е основана върху изучаването законътъ на вреніето (шупнованіе). Слѣдъ дълга и упорита борба той сполучилъ да постигне това, щото неговитѣ гипотези (предположения) относително вреніето били признати за вѣрни и приети въ числото на научнитѣ положения. Той е доказалъ, че зародишътъ или ферментътъ е необходимо потрѣбенъ за произвежданіето на другъ зародишъ и че подложенитѣ на развала вещества могатъ безконечно да се спазватъ въ въздуха, ако само се очистятъ тѣ отъ разнообразнитѣ и многочисленни зародиши, които се носятъ изъ между тѣхъ въ видъ на непроницаема прахолия. Това тѣй е постигналъ чрезъ истоплюване въздуха и пропусканіето му презъ памукъ и пр.

Скоро той се помъчилъ да приложи и на практика направеннитѣ отъ него открития, при което първото е било промишленното имъ прилаганне къмъ оцетното производство. Подиръ това Пастеръ въ своитѣ изслѣдванія върху причинитѣ, що предизвикватъ разваляніето на виното, намѣрилъ и доказалъ, че тѣзи повреждания не сж свойствени на самото вино-природно, а произлизатъ просто отъ развѣжданіето на извѣстенъ родъ зародиши, които сж попаднали въ виното още при възвраніето му. За да се очисти виното отъ тѣзи паразити, той съвѣтва истопляніето му до 55° — 60° . Не по-малко сж важни откритията на Пастера и относително бирата, която, за да не се разваля, сжщо така трѣбва, споредъ неговата теория, да се истопля слѣдъ наливанието ѝ въ шишета. Тази операция въ Европа и Америка наричатъ *пастеризация*.

Най сетнѣ Пастеръ преминалъ къмъ изслѣдваніето на заразителнитѣ болѣсти — тѣзи страшилища за цѣлото човѣчество.

Въ това слѣдваніе той узналъ тѣхнитѣ причини, съ което и подкопалъ основанието за по-нататѣшното имъ върлуване. Заразителнитѣ болѣсти сж нищо друго, освѣнъ вреніе въ живо тѣло, кждѣто тѣзи малки сжщества се попадатъ и се развѣждатъ до милиарди. Понеже унищожаваніето имъ посредствомъ възвишаваніето на температурата въ човѣческото тѣло е невъзможно, то Пастеръ се е спрѣлъ на мисълта — да се изслѣдватъ постепенно свойствата и условията на живота на безконечно малкитѣ сжщества, които пораждатъ чумата, холерата и бѣсътъ и да се види, не ще ли бжде възможно да се възползува съ единъ родъ отъ тѣхъ за оничтожаваніето на другитѣ. За постиганіето на тази си мисълъ, Пастеръ преди всичко е почналъ изслѣдваніето на бактеритѣ, които произвеждатъ чумата у рогатия добитъкъ. Въспитвайки тѣзи малки пансионери въ разни булиони (чорба), той забѣлѣзалъ, че при лошото имъ храненіе се явяватъ особенъ видъ животни, които иматъ съвършено безвреденъ характеръ; пустени въ кръвта на животното, тѣ не произвеждатъ вече онѣзи страшни онустошаванія, каквито прави ядовития родъ. Безвредния родъ произвежда сжщества подобни на себѣ си и, още повече, съ своето присѣствие ассимилира (уподобява на себѣ си) всичкитѣ други родове.

Пастеръ е намислилъ да впуца въ кръвта, за предпазване, тѣзи микроби въ дози (количества), които постепенно да се уголѣмяватъ и, по такъвъ начинъ, да се достигне, щото и най силнитѣ дози отъ най отровнитѣ животинки да не произвеждатъ никакво дѣйствие, което би имало лоши послѣдствия. Чрезъ многочисленни опитвания върху разни животни, — волове, овци и проч. — той постигналъ, щото горнето му предположеніе да се оправдае напълно.

По такъвъ начинъ е било открито и при мѣнявано присажданіето чумата у рогатия добитъкъ.

Слѣдъ установяваніето на тази си мисълъ, Пастеръ се е завзелъ съ провѣрваніе възможното му прилаганне къмъ други родове бактерни и, съ радостъ, е намѣрилъ, че върху сжщитѣ условия сж подложени и ми-

кробитѣ, които произвеждатъ *заразителната болѣсть* — *бъсѣтъ*. Той тогава приложилъ на практика това средство и се е убѣдилъ, че то е необоримо ¹⁾.

По такъвъ начинъ били побѣдени двата страшни човѣчески врагове и преобърнати въ негови слуги. Остава още много да се работи по направлението, което е дадено отъ Пастера, но това трѣбва да се очаква отъ бжджцето.

Блатна трѣска по селата.

Миналата година дадохме въ «Здравие» една подробна статия върху горнята болѣсть, тъй щото за излишно смѣтаме пакъ да се спираме върху нея, особено за това, че тя е добръ позната на по-вечето хора. Тукъ искаме да предложимъ една мѣрка за лѣкуванието на тази болѣсть по селата.

Има села, на които населението всѣка година се подхвърля на тая макаръ и неопасна, но жестока болѣсть. Тѣзи села сѫ разположени по блатисти мѣста или покрай нѣкое езеро или рѣка. Въ подобни села, понѣкогажъ, по-вечето хора болѣдватъ отъ тая трѣска и се случва, та само въ една околня може да се намѣрятъ до хиляда болни отъ трѣска. При сегашната организация на медицинската частъ у насъ, такова грамадно число болни остава почти безъ никаква помощъ и то по една чисто економическа причина: по нѣмание лѣкарства. Известно е, че най-вѣрното средство срѣщу тази болѣсть е хининътъ (сулфатъ), който е доста скѣпъ; всички други средства, които сѫ препорѣчени срѣщу тази болѣсть, не дѣйствуватъ сигурно, вслѣдствие на което излизатъ още по-скѣпи отъ хинина, защото времето се изминава, болнитѣ болѣдватъ по-дълго, а времето е пари. Околийския лѣкаръ, на когото лежи грижата върху здравнето на селското население, се намира въ твърдѣ мъчно положение, защото не располага съ толкова количество хининъ за да го раздава безплатно на хиляда болни. Правителството не може да взема върху себѣ си снабдяването на всички тѣ болни съ лѣкарства; неговата обязанность се състои само въ вземане общи мѣрки, както: изсушаване на блатата, канализация, развѣждане на растенията изъ блатата и т. н. Разбира се, околийския лѣкаръ може да вземе хинина отъ частнитѣ спидерии и да го отдава за пари на болнитѣ; но 1) продаванието на лѣковетѣ не

е работа на доктора и унижава достолюбието му, а 2) често се срѣщатъ селени, които по недовѣрие, скѣперничество или пакъ сиромашия, се отказватъ да си купуватъ нужнитѣ лѣкарства.

Нѣма нищо по-жестоко отъ това, да глѣдашъ какъ хората страдаятъ отъ една болѣсть, която е лесно да се дѣри, но нѣма отъ гдѣ да се вземе лѣкъ. Длъжността на селскитѣ и общинскитѣ управления е да спомагатъ въ това отношение на населението чрезъ вземане разумни мѣрки; тѣ трѣбва да се грижатъ за за-дружното спомагане на селенитѣ. По селата, гдѣто върлува обикновенната трѣска, кмета, писарьтъ или священникътъ трѣбва да се споразумѣятъ съ селенитѣ, да събератъ пари за да си купятъ изобщо потрѣбнитѣ лѣкарства. Ако съберятъ, напр. по единъ грошъ отъ всѣка една къща, тѣ могатъ да си купятъ отъ дрогерията или отъ къдѣто и да е по-евтино едно известно количество хининъ, който ще се дава на разболѣлитѣ. Колкото за употребяването на хинина ние распряхме за него въ «Здравие», на стр. 88, наст. година.

Селенитѣ, като видятъ ползата на дадения грошъ, че сѫ се излѣкували отъ трѣската, отпослѣ съ драга воля ще жертвуватъ и повече и съ тѣзи пари, съ време, може да се основе селска домашна аптека, за която има доста напечатано въ «Здравие». Разносикитѣ на човѣка се състоятъ не само въ поддържането на храненето му, но и въ лѣкуванието на повредения му организъмъ. Никой не се очудна, че всѣка машина, слѣдъ работенето, се нуждае отъ време на време въ поправка; толкова по-вече се нуждае въ това човѣшката машина, която всѣкидневно, вслѣдствие неблагоприятна, невѣжество и порочни влечения, се подлага на разни вредни влияния.

Въ всѣко едно село у насъ се намиратъ по-развити хора; тѣхната длъжность е да просвѣтяватъ населението и да му подпомагатъ. Ако искате да ви обичатъ, да ви уважаватъ, трѣбва да се грижите съ всевъзможни средства върху оболнитѣ ви, и нищо не възвисява толкова човѣка, колкото съзнанието, че той е полезенъ за другитѣ хора.

Какъ трѣбва да се глѣдатъ душевно-болнитѣ.

Отъ проф. Т. Билгровъ.

(Край).

Ние ще се докоснемъ на кратко до наглед-ваннето на душевно-болнитѣ, което се намира въ доста близко отношение съ домашното или семейното нагледване.

Ако милосърдната сестра е повикана въ нѣкой домъ за нѣкой душевно боленъ, то пър-

¹⁾ По-подробно върху Пастер'овото откриване за предпазителяното присаждане срѣщу бѣса гл. «Здравие» 1885 г., стр. 185. Ред.

вата ѝ задача е, преди да влѣзе въ стаята на болниятъ, да поиска да ѝ разкажатъ точно — какво е дѣйствиелното състояние на болниятъ? Милосърдната сестра трѣбва да распита тоя членъ на семейството, който най-много е запазилъ присѣтственото на духътъ си, като отдалечи при това останалитѣ лица за да се не бъркати въ отговоритѣ на въпроситѣ, които тя (милосърдната сестра) ще задава. Дали е застарѣлъ (хронически) този случай или е новъ (остъръ) — това завчасъ ще се узнае, тъй също скоро ще се узнае въ коя отъ горѣпоменѣнитѣ общи картини на тая болѣсть се намира даденото лице, — дали не се състои болѣстта въ разстройство на представления, въ състоянието на душевнитѣ побуждения или угнетения и какви други физически болѣсти сѣ съединени съ тѣхъ.

Ако душевно-болниятъ е миренъ т. е. не буйствува, то милосърдна сестра или опитна пристоячка е почти не нужна, повикването ѝ е твърдѣ исклучително. Обикновено нейната помощ е потребна тогава, когато случаятъ е още новъ (остъръ) и раздражителното състояние на болниятъ е достигнало до такава висока степенъ, щото всичкитѣ домашни — испоплашени и смутени — не знаятъ какво да правятъ.

Въ такъвзи случай душевно-болниятъ много силно буйствува, вика, заплашва венчитѣ, тропи каквото му се попадне, задава такъвзи страхъ на другитѣ около него, щото никой не смѣе да се доближи до него; домашнитѣ му, като не могатъ да го умириятъ, затварятъ го въ една стая и го оставятъ тамъ да прави каквото иска.

Тука първата длѣжностъ на милосърдната сестра е — съ присѣтствене на духътъ си, съ търпение и благоразумно распорѣждане, да успокои домашнитѣ, да се не страхуватъ и обезкуражаватъ, да глѣда да ги докара да бѣдѣтъ напълно въ себѣ си.

Послѣ тя трѣбва да зарѣчи да очистятъ една стая отъ всѣкакви мебели и подвижни нѣща, да заковѣтъ прозорцитѣ съ дѣски, колкото се може по-яко и по-високо, за да не може да стига болниятъ.

Въ празната стая турятъ на подѣтъ само една възглавница или единъ голѣмъ сламеникъ (сламененъ дюшекъ). Послѣ това милосърдната сестра ще зарѣчи да пробиятъ, колкото се може тихо, безъ шумъ, една малка дупка нѣкъдѣ около вратата, които водятъ въ стаята, гдѣто е болниятъ; презъ тая дупка (но не презъ дупката на ключалката, която побърканиятъ винаги пази) ти трѣбва да слѣди болниятъ; ако той се е поутоложилъ малко; ти отваря тогава вратата за да го принуди да излѣзе изъ стаята си. Ако побърканиятъ още буйствува, милосърдната сестра трѣбва хубаво

да внимава дали той не е скрилъ нѣкое оръдие (орѣжие, дърво, желѣзо и пр.), та да нападне съ него на тогова, който се появи на вратата. На сто случая едва ли ще се случи това единъ пѣтъ; но при всичко това предпазливостта иска да се работи винаги тъй, като че непременно тая опасностъ ще се случи. Въ такъвзи случай милосърдната сестра не трѣбва да отваря вратата, до гдѣто не си приготви двама рѣшителни мъже. Тия послѣднитѣ отварятъ полегичка вратата и не влизатъ, а се стараятъ да накаратъ болниятъ доброволно да излѣзе. Въ това време милосърдната сестра трѣбва да стои на безопасно разстояние, догдѣто приготвенитѣ хора не обезорѣжатъ болниятъ, ако той отказва доброволно да стори това. Тогава милосърдната сестра се распорѣжда да се вкара болниятъ въ горѣпоменѣтата стая, която на часѣтъ затварятъ. Милосърдната сестра пакъ наблюдава болниятъ презъ нѣкоя малка дупка, догдѣто забѣлѣжи, че побърканиятъ малко по малко захваща да се успокоява и най-послѣ си ляга на приготвената постелка, което обикновено се случва, понеже слѣдъ такава ужасно възбуждение и грамадно напругание на мишцитѣ при буйствуването — твърдѣ естествено е, че послѣдва отслабване и уморяване, даже и примирание. Най добротото средство, за да се успокои утруденитѣ отъ буйствата боленъ и да се предпази отъ скорошното подновяване на раздражението, е да се подкрѣпи съ малко храна и питие. Милосърдната сестра се распорѣжда да се даде на часѣтъ на успокоениитѣ боленъ топълъ чай или кафе, тъй също — топълъ бульонъ; послѣ да му се даде твърда храна и расхладителни пития. На такива болни може даже да имъ се даде и малко вино, конякъ или ромъ, само ако приливането на кръвта въ мозѣктѣ не е твърдѣ силно. За такива болни отъ този родъ, ако въ тѣхъ се забѣлѣзватъ признаци отъ малокръвие или разводяване на кръвта, спиртливитѣ питиета въ умѣренно количество сѣ даже необходими.

Също така трѣбва да постѣпва милосърдната сестра и тогава, когато е повикана на помощъ при припадѣния на «бѣлата трѣска» (*delirium tremens*). И тия болни ходятъ също като побърканиитѣ, но въ същото време тий се оплакватъ отъ силно напругание въ гърдитѣ, престягане на грѣклянтѣ, струва имъ се, че пѣховецѣ и мишкитѣ ги преслѣдватъ, струва имъ се, че глѣдатъ огнь, димъ, свѣтлина и пр. Тука трѣбва да се употрѣбятъ, по предписанието на докторътъ, влажни обвивания или студени обвивания, мокри студени кърпи на главата и гърдитѣ и, по послѣ, укрѣпяюща средства и спиртлив пиетета. За предпазване болниятъ отъ опасностъ, много е добръ да се предвѣсти тъй също въ малка стаячка, при-

готвена както по горѣ описакме за буйствуващия боленъ.

Скѣщото се отнася и до тия епилептици (болни отъ сара), които твърдѣ често страдатъ отъ тѣжки припадѣци съ силни конвулсии (треперяния). Приготвението на горѣпоменѣлото легло отъ нѣколко възглавници въ стаята е особено умѣстно въ тоя случай, защото болниятъ лесно може да се повреди, кога падне; ако би да лежи на креватъ, може да се одари или о желѣзата на кревата си или о другъ нѣкой предметъ, който случайно се намѣри тамъ.

Отъ само себѣ се разбира, че милосърдната сестра не трѣбва да остави въ време на припадѣкътъ стаята на болниятъ отъ бѣлата трѣска (при което тя твърдѣ често ще има нужда отъ силни мѣлжени рѣцѣ), както и на епилептицитѣ; ти трѣбва да си има единъ столъ и една маса далеко отъ болниятъ. Ако послѣ припадѣкътъ докторътъ назначи на болниятъ баня, то милосърдната сестра трѣбва много внимателно да слѣди както за температурата, тъй и за продължителността на банята и ни на минута даже да не излиза отъ стаята, когато болниятъ се къпи.

Тука още трѣбва да разрѣшимъ въпросътъ: трѣбва ли милосърдната сестра при горѣпоменѣнитѣ припадѣци да прибѣгва къмъ тъй нарѣчената смирителна риза или други смирителни предмети? Този ненавистенъ за всички болни апаратъ, който стѣснява диханието и кръвообръщението на болниятъ, има повече отъ 40 години отъ какъ е запрѣтенъ въ Англия, макаръ тамъ да сѣ се намирали само въ заведенията повече отъ 100,000 души душевно-болни. Тамъ има особенни келии (станчки) съ мекѣ постелки за буйствуващитѣ, и вмѣсто смирителната риза, въ нѣкои особенни случаи, задържатъ болниятъ съ силни рѣцѣ, които сѣ опитни въ тия работи (за това въ тия заведения се намиратъ голѣмо число служители). По тая причина това обхождане съ душевно болнитѣ много добръ е означено съ английското изражение: «No restraint» (безъ принуждене).

При наглѣдванieto на душевно болнитѣ въ собственитѣ имъ домове трѣбва да господствуватъ тия сѣщитѣ правила; макаръ, за жалостъ, да не е станало това въ много още заведения на европейския континентъ, както и въ Америка, все пакъ смирителната риза трѣбва да се изхвърли поне при домашното наглѣдване, понеже тамъ е по-възможно да се наематъ за единъ боленъ нѣколко слуги, когато въ заведенията това не може да стане по причина на ограниченитѣ господарствени и градски средства и по причина на многото болни, които се натрупватъ тамъ. Възбудителното състояние на душевно-болнитѣ преминава много по-скоро, когато буйнитѣ имъ движения се одържатъ съ рѣцѣ, отъ колкото кога се одържатъ съ сми-

рителната риза, отъ която припадѣкътъ на болния значително още по много се успѣва; много пѣти отъ наследственитѣ движения на този апаратъ образуватъ съ одрасквания на кожата и други повреждания, както и възпаленія въ грѣднитѣ и коремнитѣ органи; случвали сѣ се тъй сѣщо примѣри, та отъ силното стягане настѣпва ударъ съ внезапна смъртъ. На това основание ние убѣдително предпазваме отъ употребението смирителнитѣ ризи, вързване болнитѣ съ въжа, кърпи или съ пояси. При умиряването на болниятъ чрезъ задържане отъ служителитѣ трѣбва леко и осторожно да се пипа и никогажъ милосърдната сестра не трѣбва да допуща, щото помощникътъ ѝ да си помага съ кракъ или колѣно, а особено да не би да налага съ тѣхъ на коремътъ или гърдитѣ на поваленитѣ доло болнѣвъ. Единъ служител трѣбва да държи рѣцѣтъ, втори и трети да държатъ краката и, въ красенъ случай, четвърти да държи главата и рамената на болниятъ. Опитътъ показва, че болнитѣ, чрезъ този способъ, се умиряватъ много по скоро, отъ колкото въ смирителната риза, въ която болнитѣ продължава да буйствува цѣли часове, даже и депоношии, отказва се да приема храна и, съ своитѣ непрестанни викове, държи въ страхъ и безпокойствие цѣлнитѣ домъ -- както и околнитѣ сѣсѣди. Правилото «No restraint» макаръ и полека, но все повече и повече се распро-странява.

Много пѣти болниятъ въ време на възбужденето, както и при другитѣ форми на душевнитѣ болѣсти, се опитва да избѣга; за това той трѣбва да се слѣди винаги. На това основание ние пакъ повтаряме, че милосърдната сестра никогажъ не трѣбва да оставя болниятъ самичакъ; ако ли ѝ се докара случай да се отдалечи отъ него, тя трѣбва да остави на мѣстото си лице, опитно за тая работа.

Диететически ястия и пития за болнитѣ.

21. Суроватка отъ кремортартъръ. Пълна супена лѣжица съ каймакъ отъ тирги се смѣса съ 100 др. врѣло млѣко и се прецѣжда; по такъвъ начинъ получаваме питие, което дѣйствува за расхлаждане и за полесно испусчане на пикучьта.

22. Стипчавя суроватка. Една супена лѣжица съ стипченъ прахъ се изсипва въ 100 др. врѣло млѣко и, като се размѣси добръ, прецѣжда се. По такъвъ начинъ получава се стипчаво питие. За подобрѣние вкуса му можемъ да му прибавимъ захаръ или мушкатенъ орѣхъ, спорѣдъ желанието ни.

23. Настой отъ лимонени кори. Отъ лимонъ,

който предварително се истрива съ едно парче тръстена захарь, се изрѣзва кожицата, колкото е възможно по тънко. Изрѣзаната кожа заедно съ захарьта се турятъ въ единъ съдъ и се заливатъ съ 100 драмма горѣща вода; когато жидкостьта истине, изливатъ я отъ съда въ нѣкое шише и ѝ прибавятъ 1 чайна лъжичка лимоненъ сокъ.

24. Лимонада. Изрѣзваме кожицата на лимона, колкото е възможно по тънко, а самия лимонъ нарѣзваме на парчета; слѣдъ туй, както лимона, тѣй и кожицата му се турятъ въ единъ съдъ заедно съ 6 драмма бѣла захарь и се заливатъ съ 100 драмма врѣла вода. Послѣ съда го затварятъ и го оставатъ тѣй, додѣто истине жидкостьта, слѣдъ което я прецѣждатъ или пѣкъ просто я наливатъ на друго мѣсто. За приготвянето на това питие можемъ да употребимъ различни видове лимони, и всѣкога ще получимъ приятно и расхладително питие.

25. Хлѣбна вода. Опичатъ единъ рѣзенъ баятъ хлѣбъ, но така щото да не бѣде изгоренъ, слѣдъ туй заливатъ го съ сто др. врѣла вода; още по-добръ е, ако, вмѣсто рѣзенъ хлѣбъ, земемъ кора отъ хлѣбъ. Освѣнъ това можемъ да употребимъ и песметъ или сухари. Съда, въ който се намира хлѣба, който залѣхме съ врѣла вода, се покрива и се остава тѣй додѣто истине. Вкуса на това питие става приятенъ, ако освѣнъ хлѣбъ, туриме въ състава му и малко портокалена или лимонена кора.

СМѢСЬ.

— Противъ малокръвнето, маточнитъ кръвогечения у момичета и въобще болѣститъ, които предизвикватъ малокръвнето, употребява се по нѣкогажъ не безъ полза слѣдующето просто лѣкарство: взематъ една ябалка, набождатъ въ нея нѣколко гвоздни, обикновенно 3, 5 или 7, и я турятъ въ собата за да се испече, слѣдъ което се посипва съ захарь и се изѣда подиръ обѣдъ и вечеря. Така приготвена и употребена срѣщу малокръвнето ябалката дава почти същия резултатъ, който се постига и чрезъ приемането на *tinctura ferri romati* въ количество по 30 капки два пѣти на день.

— Нѣкой си Succi, който сега е на 35 годишна възраст, пѣтувалъ по много страни, а особено по Африка; той, като страдалъ въ 1877 г. отъ африканската трѣска, дошелъ до убѣждение, че ужъ сокътъ на нѣкои африкански трѣви е въ състояние да поддържи човѣка за доста дълго време, безъ да употребява храна. Отъ тогава той повторилъ тоя опитъ на гладуването до 20 пѣти, а на 19 Августъ

т. г. той направилъ 21-й опитъ, като се обѣщавалъ да го продѣлжи до 18 Септември. Членовѣтна една специална комисия слѣдили Succi денъ и ноцъ и не го оставили самъ ни минута даже. До 19-я день отъ началото на опита Succi изгубилъ отъ тѣжината си 9900 грамма, но, до колкото се виждало, той не страдалъ отъ нищо; той изсѣхналъ твърдъ много; кожата на лицето му пожелтѣла, но енергията на мишцитъ му ни най малко не отслабнала. Изслѣдването направено върху Succi преди опита показало, че той има среденъ рѣстъ, показва се малко сухъ, но космитъ и мишцитъ му сѣ добръ развити; всичкитъ му дѣйствиа сѣ нормални, само, че той много лесно се раздражавалъ, когато захванали да му говорятъ за неговата тайна, която той се мѣчи да тури въ твърдъ широко употребление; по причина на това раздражаване той е бивалъ два пѣти затварянъ въ Римъ въ домътъ на лудитъ, но се е освобождавалъ пакъ, като се преструвалъ, че той се е излѣкувалъ вече отъ мнимата си душевна болѣсть. Опитътъ на Succi се продѣлжалъ, спорѣдъ неговото обѣщане, цѣль мѣсецъ т. е., до 18-й Септември; даже и въ най послѣдния день на опита физическитъ и умственитъ дѣйствиа на Succi биле съвършенно нормални. На часътъ, подиръ свършването на срока, — въ 1 часа презъ ноцъта, — Succi ѣлъ малко бульонъ, послѣ щялъ едно яйце и пилъ вино, а въ 10 часа утрѣнъта той ѣлъ доста богато, безъ да му се случи нѣщо лошо. («Вр.» 1886, стр. 675 и 692.)

⚡ **Огнегасителни гранати.** Въ лондонското изложение на новитъ открития били изложени изнамѣренитъ въ послѣдне време въ Америка Говардовски огнегасителни гранати, които били наградени съ сребренъ медалъ. При многото опити тази граната била призната за по-добра, отъ колкото другитъ гранати, които били представени за същата цѣль. Говардовскитъ гранати представляватъ стѣклени шишета, затворени отъ доло и които иматъ шарообразна форма, — около 20 сантиметра въ диаметръ и $\frac{1}{4}$ килограммъ тѣжина. Тя е напълнена съ една особена жидкостъ, която, ако гудимъ гранатата въ огнь и шишето се пукне, развива значителното количество на газовѣтъ, които спиратъ огъня въ продѣljenje на нѣколко секунди. Нито времето, нито климата нѣма никакво влияние на тази жидкостъ; тя не замръзва даже при най силния студъ; безвредна е, и даже на най чувствителнитъ материи не оставя никакви пятна. Гранатата може да се употребява въ всѣко време, даже отъ женитъ и дѣцата, и всѣкога дѣйствува твърдъ надежно. Имало е вече много случаи на голѣми пожари, въ които тази граната е указвала блѣскави резултати.